

ТОПОРКОВА М. М.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри туризму та соціальних наук
(Харківський торговельно-економічний
інститут Київського національного
торговельно-економічного університету)

УДК 347.2/3

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПОСТАЧАННЯ ТЕПЛОЇ ЕНЕРГІЇ СПОЖИВАЧУ

У роботі розглянуто питання генези й розвитку системи законодавства щодо постачання теплової енергії побутовому споживачеві – фізичній особі, проаналізовано нормативно-правові акти, визначено позиції вчених щодо цього питання.

Ключові слова: *теплова енергія, розвиток, законодавство, договір, правовідносини, система опалення.*

В работе рассмотрены вопросы генезиса и развития системы законодательства по поставкам тепловой энергии бытовому потребителю – физическому лицу, проанализированы нормативно-правовые акты, определены позиции ученых по этому вопросу.

Ключевые слова: *тепловая энергия, развитие, законодательство, договор, правоотношения, система отопления.*

The article considers the question of the genesis and development of the law to supply heat to residential consumers - individuals, analyzes the legislative acts, determines scientists' position on this question.

Key words: *thermal energy, development, law, contract, legal relationships, heating system.*

Вступ. Щоб розглянути будь-яке життєве явище, необхідно провести аналіз умов і причин його виникнення й розвитку. Генеза договірних відносин за участю побутових споживачів передбачає розгляд історичних фактів та обставин, що стали підставою для появи цього виду правових відносин.

Генетичний аспект дослідження сприяє встановленню причин появи договірних відносин за участю побутових споживачів, без чого не видається можливим подальший аналіз цивільно-правового регулювання цих відносин, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення й оптимізації цивільного законодавства.

Вивчення походження й розвитку законодавства про постачання теплової енергії здійснюється за допомогою історичного методу дослідження.

Для того щоб представити спільні закономірності й особливості правового регулювання відносин, що виникають під час постачання теплової енергії побутовим споживачам, слід провести ретроспективний аналіз розвитку теплоенергетики в Україні.

Постановка завдання. Мета статті – визначити й охарактеризувати основні етапи розвитку законодавства з теплопостачання.

Результати дослідження. Історію розвитку теплоенергетики в Росії та Україні (яка тривалий час знаходилася в складі Російської імперії) умовно можна поділити на три основні етапи. Перший етап збігається з періодом створення централізованої Російської держави аж до початку ХХ століття. Характерною особливістю цього періоду розвитку теплоенергетики було те, що відносини, які склалися між майстрами пічних справ і замовником, регулювалися цілком на договірній основі. Укладався так званий підрядний договір, за яким майстер пічних справ повинен був спорудити піч для обігріву внутрішніх житлових приміщень, після чого необхідно було випробувати піч і передати замовнику (господареві), який повинен був оплатити виконану роботу.

За правління Петра I почався розвиток законодавства в частині теплопостачання. Так, наказом від 20.06.1718 року починається рішуча боротьба проти спорудження в Петербурзі чорних хат і курних печей або печей із дерев'яними трубами. З 1718 року всі печі в обов'язковому порядку забезпечувалися глиняними опаленими димовими трубами. Лише в 1722 році було видано наказ, який дозволяв «у малих будовах робити труби, пропорційно будівлі».

На початку XIX століття у зв'язку з розвитком багатопверхового міського кам'яного будівництва в Росії отримало розвиток централізоване опалення, яке прийшло на зміну пічному.

Правове регулювання централізованого опалення здійснювалося Російським цивільним правом, відповідно до якого відносини з теплопостачання зводилися до укладення договору підряду, сторонами якого виступали виконавець і замовник роботи. Норми цивільного права містилися переважно у Зводі законів цивільних (частина I тому X Зводу законів Російської імперії), які й регламентували порядок формування договірних умов та особливості укладення договорів. Прийнятий у першій половині XIX століття Звід законів цивільних багато в чому не задовольняв вимоги буржуазного суспільства, що розвивалося, у тому числі в питаннях регулювання теплопостачання, оскільки окремі положення в частині відповідальності сторін за договором підряду не відповідали вимогам часу. Частина I тому X Зводу законів Російської імперії не охоплювала всього цивільного права, у тому числі й деяких питань, пов'язаних з особливостями договору підряду на облаштування опалювальних систем і постачання тепла, крім того, положення, що містилися в ньому, розповсюджувалися не на всіх підданих Російської імперії.

Російське дореволюційне законодавство не містило норм, присвячених регулюванню відносин із теплопостачання, яке поширювало би свою дію на всю територію країни. Тому відносини з регулювання теплопостачання, як і раніше, регулювалися за допомогою договору, що укладався між постачальником послуг і споживачем.

Надалі, до 1917 року, поліпшення правового регулювання теплопостачання споживача не відбувалося, а якщо й здійснювалося, то спонтанно, залежно від ситуації, що склалася.

Другий період розвитку теплоенергетики розпочався одночасно з прийняттям у 1920 році плану електрифікації Державною комісією з електрифікації Росії. Цей період характеризувався державним фінансуванням будівництва великих теплоенергетичних установ, переобладнанням існуючих електростанцій у теплоелектростанції, а також установленням державного контролю над енергетичною галуззю в цілому.

З розвитком централізованої системи опалення з використанням супутніх продуктів (теплової енергії) отримання електричної енергії виникала необхідність централізації та координації діяльності генеруючих компаній. Щоб привести організаційно-господарське керівництво енергетики у відповідність до завдань повної електрифікації країни та створити єдину енергетичну систему СРСР, було створено Міністерство енергетики та електрифікації СРСР. Однак робота нового міністерства нічого нового до процесу правового регулювання не внесла. Постачання енергією всіх категорій споживачів здійснювалося на договірних засадах. За договором про постачання електроенергії енергопостачальна організація зобов'язувалася подавати споживачу енергію в межах приєднаної потужності, в обумовленій кількості, певної якості, а споживач зобов'язувався оплатити її за встановленою ціною (тарифом), дотримуватися правил електроспоживання, використовувати енергію для передбачених договором потреб. Варто відзначити, що договір носив суто формальний характер, участь у формуванні його умов та його укладенні побутовими споживачами не передбачалася. Така ситуація склалася тому, що в основному порядок й умови використання енергії були визначені Положенням про взаємини електростанцій та енергосистем зі споживачами електричної й теплової енергії, затвердженим Постановою РНК СРСР від 10 грудня 1934 року № 2692, яке визначало порядок формування договору теплопостачання, проте не передбачало обов'язково укладати договір під час постачання теплової енергії побутовому споживачеві.

Надалі, аж до 1991 року, складні правовідносини, пов'язані з постачанням споживачам теплової енергії, які стосувалися величезної кількості організацій і громадян, регулювалися підзаконними, переважно відомчими, нормативними актами.

В умовах планової, командно-адміністративної економіки сторонам не дозволялося самим регулювати свої правовідносини з постачання теплової енергії. Роль обмежувача свободи договору виконували типові форми договорів, які затверджувалися органами державного управління. Типові договори представляли собою не що інше, як нормативні акти, які містили імперативні норми, що регулювали основні моменти укладення й виконання договору теплопостачання.

Внаслідок цього типові договори були обов'язковими для учасників відповідних правовідносин. Таким чином, протягом кількох десятиліть процедура укладення договору була абсолютно формалізованою та носила формальний характер. Незважаючи на те, що тепла енергія була предметом цивільного обороту, правовий режим договорів, опосередковуючи її передачу споживачам, містив лише імперативні норми. Ці норми своєю чергою суттєво впливали на відносини між сторонами, надавали певні пріоритети теплопостачальній організації та обмежували свободу волевиявлення іншої сторони, що суперечить принципам цивільного права.

Оскільки більшість договорів постачання споживачам енергоносіїв мали планові передумови, усі укладені договори між теплогенеруючими (енергогенеруючими) підприємствами та споживачами склалися на підставі заявок самих споживачів, що породжувало безліч суперечливих питань щодо оформлення цих договірних відносин. Тому з точки зору правового регулювання відносин із постачання енергоносіїв з'являлося безліч суперечливих питань у частині оформлення договірних відносин між теплопостачальною та теплотранспортуючою організаціями, а також побутовими споживачами теплової енергії. Вимагав належного регулювання також процес формування умов укладених договорів і відповідальності за їх невиконання.

Істотний внесок у розвиток процесу правового регулювання відносин з енергопостачання споживачів енергії внесли відомі вчені радянського періоду С.М. Корнєєв, Б.М. Сейнароєв, О.М. Шафір та інші.

Так, С.М. Корнєєв уперше в юридичній літературі сформулював визначення енергії, запропонував спільну назву для договорів постачання електричної, теплової енергії та газу – договори про постачання через приєднану мережу [1].

Б.М. Сейнароєв уперше в правовому аспекті досліджував договір на перетік електроенергії як правової форми, яка опосередковує відносини між енергосистемами з передачі електроенергії з однієї енергосистеми до іншої [2].

На початку 80-х років ХХ століття особливості процесу постачання енергетичних ресурсів та специфіку опосередковуючих її правовідносин аналізував О.М. Шафір. Розглядаючи питання правового регулювання відносин із постачання електричної, теплової енергії та газу підприємствам, автор дійшов висновку, що умови договорів постачання електричної, теплової енергії та газу утворюють самостійний цивільно-правовий договір на постачання енергії та газу через приєднану мережу. Цей вид договору зрештою знайшов своє місце в системі зобов'язального права поряд із договорами постачання, перевезення тощо [3].

Уперше правила енергопостачання були встановлені на рівні закону в Основах цивільного законодавства Союзу РСР і республік 1991 року [4], тоді відповідний договір мав назву «Договір про постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу». Цьому договору була присвячена лише одна стаття, що складалася з чотирьох пунктів. Відповідно до ст. 84 Основ цивільного законодавства Союзу РСР і республік 1991 року за договором постачання енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу постачальна сторона зобов'язувалася забезпечити іншу сторону – споживача (абонента), передбаченими договором ресурсами, а споживач зобов'язувався оплачувати вартість прийнятих ресурсів і забезпечити встановлений договором режим споживання енергетичних та інших ресурсів. Це дало можливість не лише впорядкувати процес забезпечення тепловою енергією споживачів, а й визначити особливості укладення договору теплопостачання та передумови, що мав виконати споживач, перш ніж укласти договір щодо отримання теплової енергії.

Третій період розпочався з моменту проголошення незалежності України. Її перехід до вільних ринкових відносин зумовив необхідність оновлення законодавства з енергопостачання. Початковий етап становлення незалежної України, враховуючи відсутність спеціальних норм у Цивільному кодексі УРСР, особливими змінами в системі правового регулювання не характеризувався та здійснювався, з огляду на специфічність постачання теплової енергії, на підставі раніше чинних підзаконних актів. Таким чином, на цьому етапі становлення України як незалежної, суверенної держави правове регулювання теплопостачання споживачів нічим не відрізнялося від регулювання в СРСР, тобто здійснювалося на командно-адміністративній основі.

Прийнятий у 2003 році Цивільний кодекс України (далі – ЦКУ) [5] закріпив спеціальну норму, що регулює поставку енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу. Цьому присвячена ст. 714 ЦКУ, де такий договір виділено в самостійний вид, до якого при цьому застосовано положення договору купівлі-продажу, поставки, що є, як нам видається, недостатньо виправданим. При цьому структура

договірних зв'язків із теплопостачання залишилися тією ж, якою вона була передбачена в Правилах користування електричною та тепловою енергією 1981 року, що не вирішило багатьох суттєвих проблем обігу теплової енергії. Цивільний кодекс України, присвятивши договору з передачі енергетичних та інших ресурсів через приєднану мережу статтю, не закріпив структуру цього договору та особливості його укладення, а також не вніс належної ясності в термінологію, яка застосовується в різних відомчих нормативних актах, що регулюють відносини у сфері постачання споживачам теплової енергії. На думку більшості вчених-юристів, такий стан справ повинен був усунути спеціальний Закон України «Про теплопостачання», прийнятий у 2005 році [6]. Цей закон був покликаний врегулювати наявні суперечності в частині визначення правової природи відносин у сфері теплопостачання. Він визначив основні правові, економічні й організаційні положення діяльності на об'єктах сфери теплопостачання та врегулював відносини, пов'язані з виробництвом, транспортуванням, постачанням і використанням теплової енергії з метою забезпечення енергетичної безпеки України, підвищення енергоефективності функціонування систем теплопостачання, створення й удосконалення ринку теплової енергії та захисту прав споживачів. Однак, попри це, безліч проблем так і залишилися не вирішеними. Так, не врегульованими питаннями залишилися припинення й обмеження подачі теплової енергії споживачам-фізичним особам, порядок формування тарифів на теплову енергію. Закон України «Про теплопостачання» не врегулював також питання про порядок передачі теплової енергії субабонентам і пошук моделі цивільно-правового договору, який опосередковував би відносини постачання фізичної особи-споживача теплової енергії. Названий закон не приділив належної уваги регулюванню відносин із постачання теплової енергії побутовим споживачам, які проживають у багатопверхових житлових будинках. Тому Кабінет міністрів України (КМУ) вирішив за рахунок прийняття підзаконного акта вирішити проблемні питання щодо постачання природного газу побутовому споживачу, що не були враховані в Законі України «Про теплопостачання». Затверджені постановою КМУ в 2005 році Правила надання послуг централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення повинні були вирішити проблеми у відносинах між суб'єктами господарювання, предметом діяльності яких є надання житлово-комунальних послуг фізичним і юридичним особам, які отримують (споживають) послуги централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води, водовідведення [7].

Проте запровадження цього нормативного акта лише загострило проблеми через суперечливість окремих його положень, які не узгоджуються не лише з положеннями Закону України «Про теплопостачання», а й Закону України «Про житлово-комунальні послуги» [8].

Крім того, згадані правила не врегулювали відносини щодо порядку укладення договору постачання теплової енергії побутовому споживачу та набуття ним зобов'язань щодо теплопостачальної організації.

Одним із головних недоліків Правил надання послуг централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення, як і інших норм відомчої нормотворчості, було те, що прийняті нормативні документи враховували інтереси лише однієї сторони – самого відомства. Інтереси споживачів при цьому не враховувалися взагалі. Правила надання послуг централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення практично повністю скасовували норми ЦКУ та положення спеціального Закону України «Про теплопостачання», установивши такий порядок їх застосування, який не враховував інтереси громадян.

Так, п. 25 Правил надання послуг централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення визначено, що відключення споживачів від мереж централізованого опалення й постачання гарячої води регулюється окремим порядком. Самовільне відключення від мереж централізованого опалення й постачання гарячої води забороняється. Це положення Правил надання послуг централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення входить у конфлікт із нормами ЦКУ, що передбачають можливість односторонньої відмови, і порушують конституційні права споживача-громадянина.

Такий стан справ пояснюється тим, що повноцінне застосування норм цивільного законодавства економічно не вигідне насамперед не лише виробнику (постачальнику) теплової енергії, а й відповідним міністерствам і відомствам, покликаним здійснювати контроль і регулювання відносин із теплопостачання споживачів.

З аналізу положень законів України «Про теплопостачання», «Про житлово-комунальні послуги» та Правил надання послуг централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення теплопостачання споживачів здійснюється лише за наявності укладеного договору. Таким чином, можна зробити висновок, що основним нормативним актом, який регулює відносини між постачальни-

ком теплової енергії та споживачем, є договір. З урахуванням того факту, що за узгодження договірних умов сторони враховують взаємні інтереси, стає очевидним важливість процесу їх формування. При цьому має також братися до уваги те, що під час формування умов договору тепlopостачання повинні бути враховані й положення чинного законодавства.

З огляду на те, що відносини з тепlopостачання фактично регулюються нормативними актами різної галузевої належності, важливо визначити, у якому випадку повинні застосовуватися норми публічного права, а в якому – приватного, і чи можливо об'єднати ці норми під час формування умов договору тепlopостачання споживачів.

У юридичній літературі висловлюється кілька точок зору щодо порядку застосування норм під час здійснення тепlopостачання споживача. Так, А.В. Чібіс вважає, що під час тепlopостачання пріоритет у застосуванні спочатку повинні мати спеціальні норми про тепlopостачання, і лише потім – загальні положення, а от норми Цивільного кодексу України про купівлю-продаж, можливість застосування яких визначена в ст. 714 ЦКУ, безпосередньо щодо відносин тепlopостачання не повинні застосовуватися взагалі [9].

Подібну позицію займає й С.О. Фаустов. Він доходить висновку, що до відносин за договором постачання теплової енергії норми ЦКУ застосовуються, якщо інше не встановлено законом чи іншими нормативно-правовими актами, а отже, до відносин за договорами тепlopостачання, не врегульованих ЦКУ, повинні застосовуватися закони та інші правові акти про тепlopостачання, а також обов'язкові правила, прийняті відповідно до них [10].

Іншу позицію займає О.В. Блинкова, яка своєю чергою звертає увагу на вертикальну й горизонтальну ієрархію джерел правового регулювання відносин із тепlopостачання. До останньої, на її думку, належить договірне регулювання як самостійний правовий спосіб організації конкретних індивідуальних договірних зв'язків господарюючих суб'єктів, що існують поряд із нормативно-правовою регламентацією зазначених відносин [11].

Однак необхідно враховувати, що для сфери договірних відносин визначальним є приватний інтерес учасників цих правовідносин. Тому саме з метою задоволення й захисту приватного інтересу знадобилося закріплення відповідних правових принципів: неприпустимості втручання в приватні справи, свободи розпорядження власністю, свободи договору тощо. Водночас соціальна значущість теплової енергії зумовлює необхідність у відносинах із тепlopостачання присутності публічного інтересу. Як наслідок, під час формування умов договору тепlopостачання повинні враховуватися також норми публічного права, які формуються на основі інших принципів. Насамперед це пов'язано з тим, що під час укладення договору постачання теплової енергії кожен споживач буде вимагати включити свої вимоги до договору (наприклад, інші температурні показники теплоносія), що унеможливило б виконання договору.

Висновки. Тому специфічні якості теплової енергії, а також її властивості, функції та роль у житті людини й у цілому нашій країні породжують своєрідну структуру правовідносин, особливий баланс прав та обов'язків їх учасників, який потребує під час регулювання цих відносин застосування норм не лише цивільного, а й інших галузей права.

Список використаних джерел:

1. Корнеев С.М. Договор о снабжении электроэнергией между социалистическими организациями / С.М. Корнеев. – М. : Госюриздат, 1956. – 107 с.
2. Сейнаров Б.М. Правовое регулирование снабжения электроэнергией социалистических предприятий и организаций : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Б.М. Сейнаров ; Всесоюзный научно-исследовательский институт советского законодательства. – М., 1971. – 19 с.
3. Шафир А.М. Энергоснабжение предприятий: правовые вопросы : [практическое пособие] / А.М. Шафир. – М. : Юридическая литература, 1990. – 144 с.
4. Основы гражданского законодательства Союза ССР и республик от 31 мая 1991 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1991. – № 26. – Ст. 733.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
6. Про тепlopостачання : Закон України від 2 червня 2005 р. № 2633-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 28. – Ст. 373.
7. Про затвердження Правил надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення та типового договору про надання послуг з централізованого опа-

лення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2005 р. № 630 // Урядовий кур'єр. – 2005 – № 186.

8. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 26 червня 2004 р. № 1875-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 47. – Ст. 514.

9. Чибис А.В. Договор теплоснабжения в российском гражданском праве : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право» / А.В. Чибис. – Рязань : РГБ, 2006. – 185 с.

10. Фаустов С.А. Правовое регулирование электро- и теплоснабжения в системе энергоснабжения Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право» / С.А. Фаустов ; Российский государственный институт интеллектуальной собственности. – М., 2004. – 211 с.

11. Блинкова Е.В. Гражданско-правовое регулирование снабжения товарами через присоединенную сеть: теоретико-методологические и практические проблемы единства и дифференциации : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право» / Е.В. Блинкова. – Рязань, 2005. – 42 с.

ФРОЛОВА О. В.,

здобувач

(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка)

УДК 347.956

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИМОГИ ДО УХВАЛ СУДУ

У статті розглядаються вимоги, яким мають відповідати ухвали суду. Виділяються юридичні ознаки таких вимог до ухвал суду, як законність та обґрунтованість. Проводиться аналіз інших вимог до ухвал суду, зокрема таких, як виклад змісту ухвал державною мовою, вичерпність (повнота), вмотивованість, винесення відповідного акта у встановленій законом формі тощо. Сформуовано вимоги, яким має відповідати ухвала суду, обумовлені метою й завданнями цивільного судочинства та власне завданнями, які виконуються шляхом постановлення ухвал.

Ключові слова: *ухвала, законність, обґрунтованість, вмотивованість, описова, мотивувальна, резолютивна частина.*

В статье рассматриваются требования, которым должны отвечать решения суда. Выделяются юридические признаки таких требований в постановлениях суда, как законность и обоснованность. Проводится анализ других требований в постановлениях суда, в частности таких, как изложение содержания постановлений на государственном языке, полнота, мотивация вынесения соответствующего акта в установленной законом форм и другие. Сформированы требования, которым должно отвечать постановление суда, обусловленные целью и задачами гражданского судопроизводства и собственно задачами, которые выполняются путем вынесения постановлений.

Ключевые слова: *определение, законность, обоснованность, мотивация, описательная, мотивационная, резолютивная часть.*

This paper discusses the requirements to be met by the court. Stand out features of the legal requirements for such rulings as the legality and validity. The analysis of other requirements rulings, such as those of the content of decisions in the state language, completeness (completeness), motivation, making the act of statutory forms and more. Out requirements to be met by court order due to the purpose and objectives of the civil justice system and the actual tasks performed by court decree.

Key words: *decision, legality, validity, motivation, narrative, motivation, operative part.*

